

הרב איתיאל שופר שליט"א - לגדרה של מלאכת צד: בדין צידת צב וחלזונות וכיוצא בהם

ראשי פרקים:

- א. כללים במלאכת צד
- ב. חקירה בדין צידת צב וחלזון: צידה היא פעולה או תוצאה?
- ג. מהבבלי מוכח שיש צידה בחלזון התכלת, והירושלמי חולק ע"כ
- ד. חילוק בין חלזון התכלת לחלזון היבשה
- ה. דעות הראשונים והאחרונים בדין צידת חלזון וצב

א. כללים במלאכת צד

יסודה של מלאכת צד הוא הכנסת בעל חיים לתוך רשותו של האדם. **המשנה** (שבת קו:) מביאה בשם רשב"ג שישנם שני גדרים באיסור צידה: הגדר הראשון הוא הגדר לאיסור מהתורה והגדר השני הוא הגדר לאיסור מדרבנן. ובלשון המשנה: "זה הכלל, מחוסר צידה פטור, ושאינו מחוסר צידה חייב". בהגדרת המושג מחוסר צידה פרש רש"י: "שקשה לתופסו", ואם כן גם מה שאינו קשה לתופסו יש בו איסור מדרבנן. בהמשך **הגמרא** נאמרו שלוש דעות של אמוראים לגבי גדר האיסור מדאורייתא. האמוראים הסבירו את גודלו של הביבר הקטן שאיסורו מדרבנן, ומדבריהם נלמד שמה שלא עומד בהגדרות אלה הינו ביבר גדול שאיסורו מהתורה:

ההגדרה הראשונה: כל היכא דרהיט אבתריה ומטי לה בחד שחיא, כלומר שמשיג את החיה במרוצה אחת.

אארוג לשבת – צד צב וחלזון

ההגדרה השניה: היכא דנפיל טולא דכתלים אהדדי, היינו שמגיע הצל של כותל אחד לכותל השני ופירשו בתוס' (ד"ה היכא): "היה להם שיעור הכתלים שווה והיו יודעין שיעורן".

ההגדרה השלישית: איפה שאין עוקצי עוקצי זה ביבר קטן, פירשו שאין לחיה פינות קטנות להסתתר שם²².

וכתב רבינו חננאל על ג' הדעות הנ"ל: "ופירשונו בה ג' פירושים וכולם קיימים", היינו שלעניין דינא כל הפירושים נכונים.

בנוסף הגמרא מביאה רשימת מקרים שלמרות שבעלי החיים לא נמצאים במקומות שתוחמים אותם, ובכהאי גוונא אמור להיות איסור דאורייתא לתפסם משם, בכל אופן הצידה תהיה מוגדרת רק כאיסור מדרבנן, וזה בהיכי תמציי שיש ריעותא מסוימת בבעל החיים. כך נאמר בגמ' (קו:): "ת"ר: הצד צבי סומא וישן חייב, חיגר וזקן וחולה פטור", והגמרא הסבירה בטעם החלוקה בין שתי הקטגוריות: "הני עבידי לרבווי והני לא עבידי לרבווי", ופירש"י: "לישמט כשמרגישים יד אדם". לכן צבי סומא וישן, ששייכת לגביהם, באופן עקרוני, אפשרות בריחה, יהיה לגביהם חיוב דאורייתא, לעומת צבי חיגר זקן וחולה, שאין להם אפשרות בריחה, האיסור לצודם הוא רק מדרבנן.

ב. חקירה בדין צידת צב וחלזון: צידה היא פעולה או תוצאה?

לפי ההגדרות שהובאו לעיל יש לדון מה יהיה הדין לגבי בעלי חיים איטיים שנמצאים בשטחים פתוחים, כמו הצב וחלזונות, שהרי מצד אחד אין שום ריעותא בהם, זהו אופן תזוזתם בתולדה הטבעית שלהם, בשונה מצבי חיגר; ולפי טעם זה, כיון שיש בצידתם שלילת חירות גמורה מבעל

²² פירוש זה שונה משני הפירושים הקודמים, שבעוד הפירוש הראשון התייחס להגדרה באדם, והשני לגודל המקום, וממילא לשני הפירושים מדובר על גודל של מקום קבוע, לפי פירוש זה, שהכל תלוי בסוג החיה, יכול להיות מקום שלחיה אחת יהיה איסור דאורייתא לצודה אליו, ולשניה יהיה איסור דרבנן. **הערת עורך:** גם לפירוש הראשון ניתן להבין שה"חד שיחייא" נמדד בכל חיה וחיה, ויש חיה שמשתמטת יותר ויש חיה שמשתמטת פחות. מ"ל.

אארוג לשבת – צד צב וחלזון

חיים רגיל, יהיה בכך איסור דאורייתא. שונה יהיה הדין בצב ישן וחולה, שהם נחשבים ניצודים בגלל הריעותא שיש בהם, וכמו צבי חולה.

מאיך גיסא, אפשר לומר שכיון שאין כלל פעולת צידה בצב וחלזון, לא יהיה איסור דאורייתא בצידתם, ואולי אף איסור דרבנן לא יהיה כאן, ואם כן, השאלה הנשאלת היא האם האיסור במלאכת צידה הוא איסור בתוצאה או איסור בפעולה, שהרי בצידת צב וחלזון וכדומה יש תוצאה של בעל חיים ניצוד, אך אין פעולה של צידה שלא ניתן לעשותה בחד שיחיא.

ג. מהבבלי מוכח שיש צידה בחילזון התכלת, והירושלמי חולק ע"כ

בגמרא לעיל (בדף עה.) נאמר: "ת"ר הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת". ופירש"י: "משום צידה". החילזון המדובר אינו החילזון שלנו אלא החילזון הימי, אך על פי בירור²⁷ מהירותו אינה שונה משמעותית מהחילזון שלנו, ורואים מהברייתא שבכל אופן יש בצידתו איסור דאורייתא, מה שמוכיח לכאורה כצד הראשון בחקירה, שהעיקר במלאכת צידה הוא התוצאה. אולם בתוס' (שם ד"ה הצד חילזון) כתבו שבירושלמי משמע שאין איסור צידה בחילזון.

וז"ל הירושלמי בפרק כלל גדול (פ"ז ה"ב): "הצד חילזון ופוצעו, אית תני תני חייב שתים, ואית תני חייב אחת, מאן דאמר שתים אחת משום צד ואחת משום נטילת נשמה, מאן דאמר אחת, היידא משום נטילת נשמה". ובהמשך הירושלמי הסבירו כמה אמוראים את הדעה שאין איסור צידה משום ש"כמין חיה טהורה ברא הקב"ה למשה במדבר כיון שעשה בה מלאכת המשכן נגנזה". ופירש האור זרוע (ח"ב הלכות שבת סימן עא) שכיון שלא היה צריך לצוד את החיות לכן לא הייתה כלל מלאכת צידה במשכן, אולם הקרבן העדה (ד"ה ולית, וד"ה ואתיא) הביא שני פירושים. בפירוש הראשון פירש כמו האור זרוע, שאין במשכן מלאכת צידה משום שבבהמות לא שייך צידה, וחלזונות לא היו במדבר²⁸, ובפירוש השני כתב

²⁷ בעזרתו הנדיבה של ד"ר משה רענן הל"ו.

²⁸ וצריך לומר שאילו הייתה צידת חלזונות במשכן היו חייבים עליהם, כיון שאז היו לומדים שהחייב במלאכת צידה הוא בתוצאה ולא בפעולה.

אארוג לשבת – צד צב וחלזון

שהייתה במשכן צידה בחיות ובכל זאת לא שייכת צידה בחלזונות, ולכאורה מדוע לא נלמד מצידת חיות לצידת חלזונות, ואפשר לומר שכיון שאין פעולת צידה בחלזונות אלא רק תוצאה של צידה, לכן אי אפשר ללמוד שיהיה חייב על צידתן.

ד. חילוק בין חילזון התכלת לחלזון היבשה

כאמור לעיל, בבבלי מופיע שיש חיוב בצידת חלזון ים, ודלא כירושלמי, ולפי זה לכאורה נחייב על צידת בעלי חיים איטיים. אלא שיש לחלק ולומר שבחלזון הימי צריך ציידים כדי לצודו, דהנה **הגמרא** (בדף עד:): אומרת שלומדים מלאכת קושר מצידי חילזון, ורואים מכך שבשביל לתופסו צריך לעשות רשתות וכלל לא קל לתופסו, כיון שהוא נמצא בתוך המים, וניתן להסביר שלכן חייבים על צידתו בשבת, משום שיש בכך מעשה צידה גמור¹⁷. בדרך נוספת אפשר לומר שכיון שבית הגידול הטבעי שלו הוא בתוך המים, לכן עצם הוצאתו משם ושימתו ביבשה זהו מעשה צידה, כי זהו לא מקום חיותו, מה שאין כן בבעל חיים איטי אחר, דמה לי הכא מה לי התם, ואין בתפיסתו פעולה של צידה.

ה. דעות הראשונים והאחרונים בדין צידת חילזון וצב

ומצאנו שנחלקו בזה כבר הראשונים. דהנה **בתוס' ר"ד** (חגיגה יא.) כתב שפשוט שהחומט, שהוא אחד משמונה שרצים, שהמשנה חייבה על צידתו, אינו חלזון, דלא שייך בו צידה דניצוד ועומד הוא: "ואם זה הוא החומט, מאי צידה שייכא ביה, שהוא ניצוד ועומד ואינו יכול לזוז כי אם מעט ביותר". אולם **ברבנו ירוחם** (נתיב יב ח"י) כתב בתוך דבריו שיש גם בחלזון צידה. כך כתב שם: "ושאר שרצים, כגון תולעת וחלזונות ועקרבים, הצדן לצורך חייב ושלא לצורך פטור". ולפי זה נחלקו הראשונים בשאלה שאמרנו, האם צידה זו פעולה או תוצאה. אולם ניתן לומר שרבנו ירוחם אגב שיטפיה כתב שיש צידה בחילזון, שרק בא לפרש

¹⁷ הגמרא במנחות (מד.) אומרת שהחלזון עולה פעם בשבעים שנה ולכן דמיו יקרים, לכן אין לומר שתפיסתו ברשת הייתה רק בשביל נוחות, אלא ודאי שהיה קשה לתופסו במים באופן גליל, ומשום כך דמיו יקרים.

אארוג לשבת – צד צב וחלזון

מהם שאר שקצים ורמשים ולא נחית לדינא לחלוק על ההגדרה של התוס' ר"ד.

הלכה למעשה נחלקו בצידת צב וחלזון גדולי דורנו¹². דעת הגר"ש ואזנר דהוי איסור דרבנן כצבי חיגר, ואילו הגר"ש אלישיב סובר דהוי דאורייתא, ולעומתם סובר הגרש"ז אוירבך שהדבר מותר לגמרי, אולם נראה מסברא דכל מה שהתיר הרב אוירבך זה דווקא לשים עליו מצודה או להכניסו למקום קטן, אבל לתופסו בידיים (מלבד איסור מוקצה שיש בדבר) באופן שמנסה הצב לזוז ללא יכולת, נראה שודאי הוי צידה, דהוי כנאבק בחיה וממילא הוי מעשה צידה¹³.

¹² מופיע במשנה ברורה הוצאת דרשו סימן שטז ס"ק ט.

¹³ **הערת עורך:** אע"פ שכמו שכ' בפנים יש כאן איסור מוקצה, מ"מ לעניין איסור צידה, אם החלטנו שאין אפילו איסור צידה דרבנן בבעל חיים זה, המאבק איתו אינו מעלה ומוריד כלום, והוי כנאבק עם יונה ניצודת ועומדת וכדו', שאין בכך אפילו איסור מדרבנן, וביונה וכיר"ב ביו"ט שאין איסור מוקצה מותר הדבר גם לכתחילה. מ"ל.

תשובת הרב שופר שליט"א: נראה דיש לחלק בין האוחז את הצב בידו ולא יכול הצב לזוז אנה ואנה, דודאי יש פה שלילת חירות, משא"כ בשימתו בכלוב, שעדיין יכול לזוז כבראשונה למרות שצומצם מרחב מחייתו. אחרי זה ראיתי בשולחן שלמה (סי שט"ז הערה ב') שכתב שבצב בכל עניין אין צידה.